

УНДИРУВНИ ҚАРЗДОРНИНГ ИШ ҲАҚИ ВА УНГА ТЕНГЛАШТИРИЛГАН ТЎЛОВЛАРГА ҚАРАТИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Ражабов Лазиз Ражабович

Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза
қилиш академияси магистранти
L.Rajabov@mail.ru
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17430625>

Аннотация

Мазкур мақолада қарздорнинг иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўловларга ундирувни қаратириш жараёнининг ҳуқуқий, амалий ва иқтисодий жиҳатлари илмий таҳлил қилинган. Амалдаги миллий қонунчилик ва хорижий давлатлар тажрибаси асосида ижро иш юритиш тизимини такомиллаштиришнинг долзарб масалалари ёритилган. Шунингдек, суд ҳужжатларини ижро этишда фуқароларнинг ижтимоий манфаатларини муҳофаза қилиш, ундирув миқдорини аниқлаш усуллари ва автоматлаштирилган тизимларни жорий этиш бўйича аниқ таклиф ва тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: ижро иш юритиш, қарздор, иш ҳақи, ундирув, ижтимоий тўловлар, Мажбурий ижро бюроси, ижтимоий ҳимоя.

Ҳуқуқий давлатда суд ҳужжатларининг ўз вақтида ва тўлиқ ижро этилиши адолатли суд тизимининг амалий кафолатидир. Суд қарорлари ижроси таъминланмаса, суд ҳимояси ҳуқуқининг мазмуни йўққа чиқади. Шу нуқтаи назардан, ижро иш юритиш тизими — ҳуқуқий давлат механизмларининг ажралмас бўғинидир.

Ўзбекистонда бу соҳада кенг ислохотлар амалга оширилди: 2017 йилда Президентнинг фармони билан **Мажбурий ижро бюроси (МИБ)** ташкил этилди. Бюро суд ҳужжатлари ва бошқа органлар қарорларини мажбурий ижро этишни таъминлаш билан бирга, ижро жараёнида фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини муҳофаза қилиш вазифасини ҳам бажаради.

Амалиётда ундирув асосан мол-мулк, ҳисоб рақамлар, ёки иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўловларга қаратилмоқда. Иш ҳақига ундирув қаратириш — энг кенг тарқалган, амалий самарадор усул ҳисобланади. Бироқ, бу жараёнда ижтимоий ҳимоя, ундирув миқдорини ҳисоблаш, иш берувчи мажбуриятлари ва маълумотлар базасининг етарли эмаслиги билан боғлиқ муаммолар сақланиб қолмоқда.

Қарздорнинг иш ҳақиға ундирув қаратиришнинг ҳуқуқий асослари Ўзбекистон Республикасининг “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги Қонуни (2021 йил янги таҳрир) 83-моддасида ундирувни иш ҳақиға қаратириш қоидалари аниқ белгиланган.

Унга кўра, иш ҳақидан ундириладиган миқдор умумий тўлов суммасининг 50 фоизидан ошмаслиги лозим, аммо алимент, жабрланувчига зарар қоплаш ва бошқа ҳолларда 70 фоизгача ундирув мумкин.

Бу меъёрнинг мақсади — фуқароларнинг ижтимоий етилишини кафолатлаш, қарздорнинг тирикчилик воситасини тўлиқ йўқотишга йўл қўймасликдир.

Шу билан бирга, Меҳнат кодексининг 269-моддасида ҳам иш ҳақидан ушлаб қолишнинг асослари, миқдори ва тартиби белгилаб қўйилган. Бунда меҳнат ҳақи фақат қонун билан белгиланган асослар бўйича, тегишли ҳужжатлар асосида ушлаб қолиниши мумкин.

Иш ҳақиға ундирув қаратириш амалиётидаги муаммолар

Ҳозирги амалиёт таҳлили шуни кўрсатадики, иш ҳақидан ундирув қаратиришда бир нечта тизимли муаммолар мавжуд:

➤ Иш жойини аниқлаш муаммоси

МИБ ижрочилари қарздорнинг иш жойини топишда маълумотлар базасига боғлиқ. Бироқ иш берувчиларнинг барчаси ягона электрон тизимга уланмаганлиги сабабли, иш жойини тез аниқлашда кечикишлар содир бўлади. Бу ҳолат ижро жараёнини сустлаштиради.

➤ Иш берувчилар масъулиятининг пастлиги

Амалиётда айрим ташкилотлар суд ижрочисининг талабларига ўз вақтида жавоб бермайди ёки қарздорнинг иш ҳақидан ундирилган суммани кечиктириб ўтказади. Бу ҳолат Фуқаролик жавобгарлиги ёки маъмурий жарима билан чекланиб қолмоқда, амалда эса самарасиз.

➤ Даромад манбаларининг кўплиги

Қарздор фақат иш ҳақидан эмас, балки қўшимча даромадлар (мукофот, бонус, қўшимча ҳақлар) олади. Бу даромадлар кўпинча расмийлаштирилмаган ёки ҳисоб-китоб тизимида акс этмаган бўлади, натижада ундирув миқдори камайиб кетади.

➤ Ижтимоий тўловларнинг ҳуқуқий табиатидаги ноаниқлик

Амалиётда пенсия, нафақа ёки бир марталик ёрдам пули каби тўловларнинг қай бири “иш ҳақиға тенглаштирилган тўлов” ҳисобланиши

юзасидан ягона ҳуқуқий таъриф йўқ. Бу эса турли талқинларга сабаб бўлади.

➤ Техник базанинг етарсизлиги

Электрон маълумотлар тизимлари (МИБ, Солиқ қўмитаси, Пенсия жамғармаси) ўзаро интеграция қилинмаган. Бу ҳолат ундирувни автоматик амалга ошириш имконини чеклайди.

Айрим хорижий давлатлар тажрибаси қилинганда қуйидаги таҳлил натижалари аниқланди:

Германия тажрибаси. Германияда иш ҳақидан ундирув (Lohnpfändung) фақат суд қароридан кейин амалга оширилади ва фуқаронинг “minimal yashash me’uori” қонун билан ҳимоя қилинади. Бу сумма давлат томонидан ҳар йили янгиланиб борилади. Ушбу миқдордан ортиқ бўлган даромаднинг маълум қисми ундирилади.

Бундан ташқари, барча тўловлар электрон суд платформаси орқали амалга оширилади.

Россия Федерацияси тажрибаси. Россияда иш ҳақидан ундирув тартиби Фуқаролик ижро иш юритиш кодекси билан тартибга солинади. Унда ундирув миқдори, навбати ва ижро ҳужжатини бажариш тартиби аниқ белгилаб қўйилган. Агар қарздорнинг даромади минимал яшаш миқдоридан паст бўлса, суд ижрочиси ундирувни вақтинча тўхтатиши мумкин.

Қозоғистон тажрибаси. Қозоғистонда “Сот орындаушылары туралы” Қонунда иш ҳақидан ундирув электрон тизим орқали амалга оширилади. Барча иш берувчилар ягона маълумотлар тизимига уланган бўлиб, ундирув автоматик тарзда амалга оширилади. Бу усул инсон омилини камайтиради ва коррупция эҳтимолини йўқотади.

Ижтимоий ҳимоя ва ҳуқуқий мувозанат масалалари

Иш ҳақидан ундирувда икки қарама-қарши манфаат тўқнаш келади:

• бир томонда — **кредиторнинг ҳуқуқи** (ҳақдор фойдасига тўловни таъминлаш),

• иккинчи томонда — **қарздорнинг ижтимоий ҳуқуқлари** (яшаш воситалари, оила таъминоти, ижтимоий ҳимоя).

Шунинг учун ундирувнинг ҳуқуқий механизми ҳар икки манфаатни мувозанатда ушлаб туриши лозим. Ижтимоий жиҳатдан ҳимояланган ундирув тизими фуқаролик жамиятининг муҳим белгисидир.

Тадқиқот натижалари асосида қуйидаги **таклифлар** илгари сурилади:

✓ **Ягона электрон маълумотлар тизимини яратиш.**

МИБ, Солиқ қўмитаси, Пенсия жамғармаси, Бандлик агентлиги маълумотларини интеграция қилган ҳолда қарздорнинг иш жойи ва даромад манбасини автоматик аниқлаш тизимини яратиш.

✓ **Иш берувчи жавобгарлигини кучайтириш.**

Суд ижрочиси талабларини бажармаган иш берувчилар учун маъмурий жарима миқдорини ошириш ва такрорий ҳолатда жиноий жавобгарлик жорий этиш.

✓ **Ижтимоий тўловлар классификациясини аниқ белгилаш.**

Нафақа, мукофот, компенсация ва бошқа тўловлардан қай бири иш ҳақиға тенглаштирилиши мумкинлигини қонунчиликда аниқлаш лозим.

✓ **“Ижтимоий ҳимоя коэффициенти”ни жорий этиш.**

Қарздорнинг оилавий аҳволи, болалар сони, уй-жой ёки ижара шароити ҳисобга олиниб, ундирув миқдорини индивидуал тарзда белгилаш тизимини жорий этиш.

✓ **Ижро жараёнини рақамлаштириш.**

Е-Ijro” тизимини такомиллаштириш орқали иш ҳақидан ундирувни реал вақтда ҳисоблаш ва назорат қилиш имкониятини таъминлаш.

✓ **Суд ижрочилари малакасини ошириш.**

Ижро иш юритиш соҳаси юристлар учун алоҳида сертификатлаштириш тизимини жорий этиш орқали кадрлар салоҳиятини ошириш.

Хулоса

Қарздорнинг иш ҳақи ва унга тенглаштирилган тўловларга ундирув қаратириш — ижро тизимининг самарадорлигини белгилайдиган асосий йўналишдир. Ушбу жараёнда фақат иқтисодий эмас, балки ижтимоий адолат ва инсон ҳуқуқлари мувозанати ҳам таъминланиши шарт.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, бу соҳани такомиллаштириш учун қонунчиликни рақамли технологиялар билан уйғунлаштириш, маълумотлар тизимини бирлаштириш ва ижтимоий ҳимоя элементларини кучайтириш зарур. Шу асосда суд қарорларининг ижроси тезкор, шаффоф ва адолатли бўлиши таъминланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида”ги Қонуни, янги таҳрир (2021).
2. Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси (2023).

3. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Мажбурий ижро бюроси фаолияти тўғрисидаги Низом, 2022 йил.
4. Абдуллаев А. Ижро иш юритиш ҳуқуқи асослари. – Тошкент: ТДЮУ, 2022.
5. Левшин В.А. Исполнительное производство в Российской Федерации. – Москва: Юрайт, 2021.
6. OECD, Modern Enforcement Mechanisms Report, 2022.
7. Немисия Федерал Ижро Қонуни (Bundespfändungsrecht), 2020 йил таҳрири.
8. Қозоғистон Республикаси “Сот орындаушылары туралы” Қонуни, 2021.
9. Rajabova M. Huquqiy davlatda sud qarorlarini ijro etish tizimining samaradorligi. – ТДЮУ илмий мақолалар тўплами, 2023.